

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ВІД ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ V РОЗДІЛУ КК УКРАЇНИ (РОДОВИЙ ТА БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ТА ВИДИ ОХОРОНЮВАНИХ ПРАВОВІДНОСИН)

П.І. Салій

старший викладач

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Теоретичні і практичні аспекти родового і безпосереднього об'єкту злочинів у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, охоронюваних правовідносин мають істотне значення для підвищення ефективності захисту цих прав, а отже, потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням родового і безпосереднього об'єкту злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина займалися такі вчені, як: М.І. Бажанов, С.Е. Келіна, З.Г. Клачков, П.П. Яшин, А. Кузнецов, І.П. Лановенко, П.С. Матишевський, Н.В. Чернишова, М.В. Володько, М.А. Хазін, Є.Л. Стрельцов, Р.В. Вереша та ін.

Мета. Дослідити кримінально-правову охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинів, передбачених статтями V розділу КК України (родовий та безпосередній об'єкт злочинів та види охоронюваних правовідносин).

Основні результати дослідження. Згідно із загальноприйнятою в науці кримінального права радянських часів і у новітні часи вертикальної класифікації об'єктів злочину всі вони поділяються на загальний, родовий і безпосередній. Загальним об'єктом, як відомо, вважається вся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і на які спрямовані злочинні посягання. Це об'єкт, на який спрямовані всі і кожне, зокрема злочинні посягання [1, с.45]. Як зазначає Є.В. Стрельцов, поняття загального об'єкта є інструментом, який дозволяє на теоретичному і практичному рівнях відокремити злочинні діяння від інших правопорушень, отримати загальні уявлення про всі суспільні відносини, що знаходяться під кримінально-правовою охороною держави [2, с.78].

Родовий (спеціальний) об'єкт злочину згідно вертикальної класифікації і ступенем узагальнення суспільних відносин є наступним, серединним видом. На думку Р.В. Вереша, під ним слід розуміти соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів. Дослідник зазначає, що родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпеки певної категорії злочинів, що служить критерієм об'єднання окремих складів злочину в певні групи з розміщенням цих груп в Особливій частині КК України [3, с.90-91]. Автор підкреслює, що за цим

принципом побудована вся система розділів Особливої частини КК України, крім розділів XVII і XIX, які побудовані не лише за критерієм родового об'єкта, а й суб'єкта злочину («Злочини у сфері службової діяльності» та «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби» (військові злочини)) [3, с.91]. Автор підкреслює, що родовий об'єкт злочину включає в себе суспільні відносини як соціальні цінності певного виду, на які посягають злочини певної групи. Він розкриває характер суспільної небезпеки злочинів цієї групи, дозволяє об'єднувати в ній безпосередні склади окремих злочинів. Родовий об'єкт злочинів встановлюється у назвах розділів Особливої частини КК України [3, с.91].

Отже, якщо поняття «родовий об'єкт злочину» є теоретичним для визначення належності конкретного злочину до певної групи злочинів, та його індивідуальні, тобто притаманні лише йому ознаки, визначаються таким поняттям, як «безпосередній об'єкт злочину» слід вважати соціальні цінності, на які посягає конкретне злочинне посягання. Від об'єкта як елемента складу злочину безпосередній об'єкт відрізняється тим, що його елементами є певні блага та суб'єкти [2, с.79]. На думку дослідника, родовий і безпосередній об'єкт співвідносяться як ціле і частка [2, с.79].

Р.В. Вереша вважає, що родовим об'єктом виступають певні соціальні цінності, тобто такий стан суспільних відносин, який заперечує впорядковані, відповідно до чинного законодавства відносини в певній сфері здійснення правосуддя [3, с.91].

Автор також вважає, що родовий об'єкт злочину дає можливість встановити групову належність конкретного діяння, а його індивідуальні ознаки визначаються безпосереднім об'єктом посягання. Він вважає, що під безпосереднім об'єктом слід розуміти соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність. Дослідник підкреслює, що відрізняється тим, що його компонентами є лише суб'єкти та блага, а предмет злочину не входить у безпосередній об'єкт і утворює окремий клас ознак. Дослідник також вважає, що з родовим об'єктом безпосередній об'єкт співвідноситься як частина та ціле [3, с.91].

Слід погодитись також з автором в тому, що найчастіше безпосередній об'єкт злочину встановлюється шляхом тлумачення закону. Наприклад, у ст. 162 КК України йдеться про порушення недоторканності житла та іншого володіння особи. Це дає підстави зробити висновок, що безпосереднім об'єктом цього злочину є право фізичної особи на недоторканість її життя чи іншого володіння.

Як бачимо, безпосереднім об'єктом злочину можуть бути різні види соціальних цінностей, зокрема, передбачені розділом V КК України виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. Тому безпосередній об'єкт злочину, як вважає Р.В. Вереша, є обов'язковою (конструктивною) ознакою злочину і його точне встановлення при кваліфікації злочинного діяння є обов'язковим [3, с.79].

Є.Л. Стрельцов підкреслює, що безпосередній об'єкт злочину в практичній діяльності використовується для здійснення кваліфікації суспільно небезпечних діянь і відокремлює ці діяння від суміжних [2, с. 79]. Дослідник крім

традиційної систематизації об'єктів злочинів у вертикальній структурі виділяє ще і видовий об'єкт злочину, який, як він вважає, знаходиться між родовим і безпосереднім об'єктами. На його думку, він включає в себе групу відносин, яка за своїм обсягом менша, ніж група, яка входить до родового об'єкта злочину, але є більшою ніж ті суспільні відносини, на які посягають діяння при вчиненні конкретного злочину [2, с.79-80].

Ми не погоджуємося з такою точкою зору, оскільки керуємось такими вихідними категоріями діалектики як загальне, особливе та одиничне [4, с.247]. Отже, вважаємо, що подія об'єктів злочину на загальний, родовий і безпосередній відповідає філософській класифікації.

Багато дослідників по визначеній для неї структурі класифікації поділяють безпосередні об'єкти злочинів на основні та додаткові. На думку Є.Л. Стрельцова, основний безпосередній об'єкт – це ті суспільні відносини, для захисту яких створена конкретна кримінально-правова норма і які завжди безпосередньо порушуються або ставляться в реальну небезпечність порушення при вчиненні конкретного злочину [2, с. 80].

Додатковим безпосереднім об'єктом злочину, вважає автор, є конкретні суспільні відносини, які також порушуються внаслідок вчинення злочину, але які виступають не як основні, а сукупні відносини, над якими встановлена кримінально-правова охорона і які завжди є значними і їх порушення призводить до криміналізації цих діянь. Суспільні відносини, які додаткові в інших випадках можуть виступати як основні і саме для їх охорони в такому сенсі встановлюється конкретна кримінально-правова норма [2, с.80-81]. Такої ж точки зору щодо основного та додаткового видів безпосереднього об'єкта злочину дотримується і Р.В. Вереша [3, с.92].

Є.Л. Стрельцов виділяє ще і факультативний безпосередній об'єкт злочину, яким він вважає суспільне відношення, яке теж охороняється кримінальним законодавством, але порушується, на його думку, не тільки «сумісно» і завжди, як це має місце у додатковому безпосередньому об'єкті злочину, а й при певних умовах вчинення злочину [2, с.80].

Ми погоджуємося з точкою зору Р.В. Вереші, який вважає, що ознаки складу злочину не можуть бути факультативними, вони завжди є обов'язковими [3, с.91].

Отже, періодичне значення об'єкта злочину, зазначає автор, полягає в тому, що він є обов'язковим елементом будь-якого злочину і вирішення питання кваліфікації злочину неможливе без дослідження його об'єкта [3, с.90].

Отже, керуючись цими теоретичними підходами, зазначимо, що родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України, є суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

В науці конституційного права переважна більшість учених поділяє конституційні права і свободи людини і громадянина на такі види:

– особисті (громадянські, фізичні) – можливості людини, що забезпечують її фізичне та біологічне існування, задоволення всіх необхідних потреб для реалізації себе як особистості;

– політичні – можливості людини і громадянина брати участь у громадському і державному житті через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії; громадські, профспілкові організації у голошуванні на виборах чи референдумі, через діяльність засобів масової інформації тощо;

– економічні – можливості людини і громадянина брати участь у виробництві матеріальних благ, право на власність, у тому числі й інтелектуальну власність, на підприємницьку діяльність, на працю, на її безпечні умови, на справедливу і своєчасну оплату, на страйк;

– соціальні – можливості людини і громадянина щодо забезпечення належних соціальних умов життя;

– культурні (інтелектуально-культурні, духовні) – можливості людини і громадянина користуватись освітніми, культурно-мистецькими благами, право на свободу науково-технічної та художньої творчості, на захист інтелектуальної і промислової власності, право сповідувати ту чи іншу релігію або не сповідувати жодної і вести атеїстичну пропаганду тощо.

Окрім автори з цієї класифікації виокремлюють і інші види конституційних прав і свобод, зокрема – екологічні, сімейні тощо [5, с.671-686; 6, с. 199-200; 7, с.69-85; 8, с.149-150].

Більшість конституційних прав і свобод людини і громадянина містяться у розділі II Конституції України «Право, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Розглянемо права і свободи та статті про злочини проти цих прав, які містяться у розділі II Особливої частини КК України.

Конституційні права і свободи людини і громадянина (розділи Конституції України)	Кримінально-правова охорона за КК України
<ul style="list-style-type: none"> – Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (зі ст.21). – Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань (зі ст.24). 	<ul style="list-style-type: none"> – ст.161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії»;
<ul style="list-style-type: none"> – Кожному гарантується недоторканність житла (зі ст.30) (особисте право) – Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (зі ст.31) (особисті права). 	<ul style="list-style-type: none"> – ст.162 «Порушення недоторканності житла»; – ст.163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телефонної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»;

<p>– Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя...крім випадків, передбачених Конституцією України (ч.1 ст.32) (особисті права).</p>	<p>– ст.182 «Порушення недоторканності приватного житла»;</p>
<p>– Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (зі ст.34) (особисті права). – Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інших спосіб – на свій вибір (зі ст.34) (особисте право).</p>	<p>– ст.171 «Перешкоджання законній діяльності журналістів»;</p>
<p>– Громадяни мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (з ч.1 ст.36) (політичне право).</p>	<p>– ст.170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій»;</p>
<p>– Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає в себе свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої; безперешкодно відправляти одноособово або колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ч.1 ст.35)</p>	<p>– ст.178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»; – ст.179 «Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь»; – ст.180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»;</p>
<p>– Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав і свобод (з ч.3 ст.36) (економічне право).</p>	<p>– ст.181 «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів»;</p>
<p>– Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ч.1 ст.38) (політичні права).</p>	<p>– ст.170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій»; – ст.157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права»; – ст.158 «Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів»; – ст.159 «Порушення таємниці голосування»;</p>

	– ст.160 «Порушення законодавства про референдум»;
– Кожен має право ... розпоряджатись ...результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. ст.41) (культурне право).	– ст.176 «Порушення авторського і суміжних прав»; – ст.177 «Порушення прав на об'єкти промислової власності»; – ст.172 «Грубе порушення законодавства про працю»; – ст.173 «Грубе порушення угоди про працю»;
– Кожен має право на працю, що включає в себе можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ч.1 ст.43). – Кожен має право на належні і безпечні, здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеного законом (ч.4 ст.43). – Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється (ч.5 ст.43). – Громадянам гарантується право на захист від незаконного звільнення (ч.6 ст.43).	– ст.175 «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат»;
– Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом (ч.7 ст.43) (економічне право).	– ст.174 «Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку»;
– Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ч.1 ст.44) (економічне право).	– ст.184 «Порушення права на безоплатну медичну допомогу»; – ст.164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»;
– Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.49) (соціальне право).	– ст.165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків»;
– Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ч.2 ст.51).	– ст.166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою щодо якої встановлена опіка чи піклування»; – ст.167 «Зловживання опікунськими правами»;

– Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ч.3 ст.51) (особисті права).	– ст.168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; – ст.169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)»; – ст.183 «Порушення права на отримання освіти».
– Кожен має право на освіту (ст.53) (культурне право).	

Джерело [9, с.8-17; 10, с.373-374]

Розглянемо на слідуючій таблиці безпосередні та додаткові об'єкти злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України.

Стаття КК України, якою передбачено злочин	Безпосередній і додатковий об'єкти
статті 157,158,159 ст.160 ст.161	виборче право громадян; право громадян на участь у всеукраїнському та місцевому референдумах; рівність громадян у їх конституційних правах та рівність перед законом; принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина; додаткові об'єкти: честь, гідність особи, її життя, здоров'я, власність;
ст.162	право людини на недоторканність житла та іншого володіння особи;
ст.163	право громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
ст.164	право неповнолітніх дітей на повноцінне життя та всебічний (фізичний, психічний і соціальний) розвиток;
ст.165	право непрацездатних батьків на їх утримання їхніми дітьми;
ст.166	всебічний розвиток дитини або особи, стосовно якої встановлена опіка чи піклування; додатковий об'єкт – здоров'я, життя та інші блага;
ст.167	майнові та інші права осіб, стосовно яких встановлено опіку чи піклування;
ст.168	інтереси сім'ї та дітей, яких було усиновлено, їх всебічний розвиток; додатковий об'єкт – життя, здоров'я та інші блага; встановлений порядок усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування)

	або на виховання в сім'ю громадян, порушення якою може викликати несприятливі наслідки для нормального всебічного розвитку дитини; додатковий об'єкт – здоров'я, життя та інші блага усиновлених, усиновителів, підопічних та піклувальників;
ст.170	право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії та громадські організації;
ст.171	встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів;
ст.172 ст.173	трудові права людини, які включають права на працю, заробітну плату, на відпочинок;
ст.174	право працівника на страйк для задоволення своїх економічних і соціальних інтересів;
ст.175	право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, на її своєчасне отримання та право на соціальний захист у різних його формах;
ст.176 ст.177	авторське право і суміжні права; права інтелектуальної власності щодо винаходів, корисних моделей, промислових зразків, кваліфікованих зазначень походження товарів, монографій інтегральних мікросхем, сортів рослин;
статті 178, 179, 180, 181	право на свободу віросповідання, на встановлений порядок проповідання віровчень та відправлення релігійних обрядів, які забезпечують здоров'я громадян, статеву свободу та статеву недоторканість та моральність;
ст.182	право громадян на недоторканність приватного житла, особисту та сімейну таємницю;
ст.183	права громадян на освіту;
ст.184	право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу, в тому числі на безоплатну медичну допомогу в держаних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Джерело [11, с. 373-441]

Висновки. 1. Родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України є суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших прав громадян.

2. Систематизація норм, згідно з якою ці злочини розглядаються як злочини проти визначеної групи однорідних відносин, відображає особливості та

значення родового об'єкта конкретних суспільно небезпечних посягань, визначає ступінь їх суспільної небезпеки, чітко характеризує їх з юридичної точки зору і сприяє їх чіткій кваліфікації та ефективній боротьбі з ними.

3. Злочини, передбачені статтями 157-161, 166, 168, 169 КК України, крім основних мають ще й додаткові об'єкти злочину.

4. Безпосередні основні та безпосередні об'єкти злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України стосуються конституційних особистих (фізичних), економічних, соціальних, політичних, культурних прав і свобод людини і громадянина.

5. Безпосередні основні об'єкти вказаних злочинів відносяться до таких видів правовідносин:

- конституційні правовідносини;
- сімейні правовідносини;
- цивільні правовідносини;
- відносини соціального захисту;
- трудові правовідносини.

За додатковими безпосередніми об'єктами ці злочини можуть стосуватись і кримінально-правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Чернишова Н.В., Володько М.В., Хазін М.А.* Кримінальне право України. [тези лекцій і практичні завдання для курсантів Київського училища міліції МВС України]. – К. : Наукова думка, 1995. – 456 с.

2. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. редактор заслужений діяч науки і техніки України, доктор юрид. наук, проф. Є.Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2010. – 215 с.

3. *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. – [2-ге вид. переробл. та допов. станом на вересень 2011 р.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320с.

4. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надальний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; за ред. І.Ф. Надального. – К. : Вікар, 1997. – 584с.

5. Великий юридичний енциклопедичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – 942с.

6. Правознавство: Навчальний посібник. / За ред. академіка НАН, доктор юрид. наук, проф. В.В. Копейчикова. - [2-ге вид. переробл. та допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 699с.

7. Основи конституційного права України: Підручник. – [2-ге вид. допов.]. / За ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 699с.

8. Правознавство: Навчальний посібник. / За заг. ред. С.М. Тимченко, Т.О. Коломієць. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 554с.

9. Україна. Закони. Конституція України. – К. : Велес, 2011. – 48с.

10. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К. : Атіка, 2001. – 160с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, 2001. – 1104 с.

Салій П.І. Кримінально-правова охорона конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинів, передбачених статтями V розділу КК України (родовий та безпосередній об'єкт злочинів та види охоронюваних правовідносин)

У статті на підставі аналізу теоретичних і нормативних джерел стосовно родового та безпосереднього об'єктів злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК України («Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина») з'ясовується, які конституційні права і свободи людини і громадянина охороняються статтями цього розділу. Зазначено види правовідносин, яких стосуються ці злочини.

Ключові слова: об'єкт злочину, загальний об'єкт злочину, родовий об'єкт злочину, безпосередній основний та додатковий об'єкти злочину.

Салій П.И. Уголовно-правовая охрана конституционных прав и свобод человека и гражданина от преступлений, предусмотренных статьями V раздела УК Украины (родовой и непосредственный объект преступлений и виды охраняемых правоотношений)

В статье на основании анализа теоретических и нормативных источников по родовому и непосредственному объектам преступлений, предусмотренных разделом V Особенной части УК Украины («Преступления против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина») выясняются, какие конституционные права и свободы человека и гражданина охраняются статьями этого раздела. Указаны виды правоотношений, к которым относятся эти преступления.

Ключевые слова: объект преступления, общий объект преступления, родовой объект преступления, непосредственный основной и дополнительный объекты преступления.

Saliy P.I. Criminal-law protection of constitutional rights and freedoms of man and citizen of the crimes stipulated in Articles V section of the Criminal Code of Ukraine (delivery and the immediate object of crime and types of protected legal)

The article based on the analysis of theoretical and normative sources on delivery and the immediate object of the crime provided for in Section V of the Criminal Code of Ukraine («Crimes against electoral, labor and other personal rights and freedoms of man and citizen») to find out which constitutional rights and freedoms of man and citizen protected articles of this section. The types of relationships, which include those crimes.

Keywords: object of the crime, the general object of the crime, generic object of the crime, the direct primary and secondary objects of the crime.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2014.